

La guerra civil a Viladecans des de la mirada d'una noia

Els records de l'Antònia Doñate

Us parlaré de la guerra civil del 36 a Viladecans, des de la mirada d'una noia que quan la guerra va esclatar tenia 10 anys. Una mirada que comença així:

“Aquí ens en va arribar la notícia el 19 de juliol, de tot el que estava passant. Nosaltres vam anar a missa amb les monges, com fèiem cada diumenge, amb el col·legi. A la tarda encara van fer cine al *Centro*, que tota la canalla hi anàvem amb 15 cèntims, mentre la meva mare es quedava a casa cosint la roba. I la meva mare, que devia cosir amb la porta oberta, va veure passar el Calcilla, que anava dient als que trobava: “Hi ha revolució a Barcelona! Me’n vaig a buscar els meus fills al *Centro*!”. I la meva mare, quan va sentir això, també cap al *Centro* a buscar-nos. Ens va portar a casa. I aquella nit, per la porta de darrere del *Centro*, va anar a veure els capellans, per si volien alguna cosa”.

La noia que reviu aquest record es deia, i es diu, Antònia Doñate, i el que aquí explicaré parteix del llibre-entrevista que li vaig fer un servidor i que el Grup Tres Torres va presentar a Viladecans ara fa un mes. De fet, més entretingut que el que jo explicaré és, sens dubte, la lectura directa del llibre, perquè té una frescor que de cap manera podré tenir jo. O sigui que, si voleu, us podreu llegir en el llibre aquests records de guerra i també tots els altres records: els dels anys abans de la guerra, els de la postguerra, en què, òrfena de pare i mare, primer va treballar de minyona a la Torre Roja i després es va casar i va entrar de jove en una casa pagesa, i finalment els de la lluita antifranquista, quan juntament amb el seu marit va fer de casa seva un dels principals centres d'operacions de l'oposició antifranquista no només de Viladecans sinó de tota la contrada, i va estar a la llista del PSUC a les primeres eleccions municipals democràtiques.

Antònia Doñate Royo va néixer l'any 1926 a Barcelona, al barri del Clot, filla de pares immigrants aragonesos, que havien vingut a Catalunya de joves i aquí s'havien conegut i casat. El pare havia treballat en feines diverses, fins que va trobar una feina realment bona: fer de pouataire, és a dir, constructor de pous, que en aquelles èpoques, quan les terres de la plana començaven a passar del cultiu de secà al cultiu d'horta, era sens dubte un bon negoci. I com que venir a fer pous per aquests verals vivint al Clot era força pesat, es va instal·lar amb la família a Viladecans a finals de 1929. Eren el pare, la

mare, un germà més gran, i l'Antònia, coneguda encara avui com l'Antonyita, que era la petita.

A Viladecans s'hi van integrar bé. Van anar a viure en un carrer de pagesos de tota la vida, on van ser ben acollits, i també van fer coneixença amb la gent que es movia per la parròquia. Fins que, tres anys després d'arribar, el pare va morir d'un atac d'apendicitis.

La mare, davant la situació, es va traslladar a una casa més petita i més barata, que precisament estava just a tocar de l'església, i va entrar a treballar a la fàbrica Dubler de Sant Boi. I mentrestant, el germà gran, l'Andreu Doñate, va connectar, com la majoria de joves viladecanencs de tota la vida –ell, malgrat no ser-ho, ja era com si ho fos–, amb la naixent Federació de Joves Cristians, que va fundar a Viladecans Jaume Abril i que va ser un important element aglutinador en la vida del poble aquells anys.

I en aquest ambient va viure l'Antònia els anys de la república. I va esclatar la guerra. Ja hem vist quin és el record que en té dels primers moments. I immediatament, després d'aquell primer record, ja ve el de la crema de l'església: “Era a la nit, ens van trucar a la porta, i vàiem les flamarades...”. I quan li pregunto que qui la va cremar, la resposta sorprèn i fa pensar en la divisió que devia haver-hi entre els viladecanencs de tota la vida i els nousvinguts:

Nosaltres dèiem que ho feien tot els murcians... De fet era l'última immigració que havia arribat, la gent més pobra i desarrelada... Jo recordo com totes les velles que arribaven d'allà tenien els ulls vermells i plorosos, que no s'hi veien... Els més esverats d'aquesta última immigració crec que van ser els que ho van fer. Es creien que cremant-ho tot viurien millor. I volien matar tots els capellans perquè els semblava que eren ells els que tenien la culpa de tot. Tot i que també hi havia catalans al capdavant, com el que tirava els llibres des de les golfes per cremar-los. Segurament que hi havia gent amb ganes de fer mal, i d'altres que no sabien gaire el que es feien...

Probablement això que diu l'Antònia no sigui cert, perquè totes les recerques serioses parlen de columnes de milicians que anaven de poble en poble. Però l'Antònia no és l'única viladecanenca que ho recorda així. I quan li dic que segurament no és així, ella diu que tant és, que el drama va ser el mateix. Que ella, però, sí que recorda gent que ella coneixia –catalans com el que tirava llibres des de les golfes–, que hi van participar.

I aquí s'hi afegeix el record d'un cert orgull perquè, malgrat això, a Viladecans les coses no van anar tan malament com en altres llocs:

Per aquests pobles d'aquí al voltant, venien gent de fora i feien moltes morts. I en canvi a Viladecans no van matar ningú. Entre l'Ajuntament, que era el Puig, i el Comitè, que era el Sanjuán, i també el Manquet, ho van controlar molt bé (...). Quan anaves als altres pobles i veies aquelles llistes de morts, mentre que aquí els pocs que hi havia els havien mort a fora, pensaves: “Realment, aquí les coses han anat ben diferent!”.

I afegeix encara un tercer record que mostra la capacitat humana d'adaptació a les situacions. En el terreny de l'església cremada s'hi va començar a construir un mercat. I l'Antònia recorda com la seva mare li deia, adaptadíssima ja a les noves circumstàncies

i sense voler recordar gaire que allò abans havia estat una església: “Quan siguis gran, et compraré una parada d’olives i bacallà perquè tu ho venguis”.

El segon tema que li ve al cap a l’Antònia després del de la crema de l’església és el de les col·lectivitzacions. El seu record segurament és fruit d’explicacions posteriors a la guerra, però està molt ben resumit. Diu:

La cosa era que a partir de tantes mojudes, col·lectivitzat. I segons els homes que hi havia a la casa. Els petits pagesos eren respectats. (...). En canvi gent com el Tomacaire, el de l’Hostal, el de Cal Xim-Xim... aquests sí que els va tocar. (...). Tot això [de les col·lectivitzacions] ho muntava la CNT.

I aquí apareix una de les paradoxes més interessants de la nostra història local. El Tomacaire, l’home amb més i millors terres de Viladecans, fill de l’hortolà de Sant Martí de Provençals que va introduir els cultius d’horta al poble i que li deien Tomacaire pels bons tomàquets que collia, era el principal suport de les esquerres i de l’alcalde Llorenç Puig. I també ho eren els de l’Hostal i els de Cal Xim-Xim. A Viladecans, això també ho explica l’Antònia, hi havia un bar emblemàtic, Cal Sastre, situat on ara hi ha la cruïlla de la carretera de Barcelona i la carretera de la Vila, que era on es reunien els pagesos rics i on, alhora, es debatien els plantejaments il·lustrats, d’esquerres. I a aquests pagesos els va tocar, a l’hora de la veritat, acceptar la incautació de les seves terres. De fet, si es miren els documents d’incautació que es conserven, diuen que aquests pagesos concrets, a diferència d’altres, les van cedir voluntàriament. Però tot i així continuem amb el gran dubte: ¿com ho devien viure realment la gent rica d’esquerres el fet de veure com la CNT els incautava les propietats?

I anem ara a la vida quotidiana. L’Antònia, nena de les monges, té molt bon record de la nova escola pública:

A qui més recordo és a la senyoreta Roca, que era molt bona mestra i que la van exiliar. Igual que el senyor Mestres, que després va poder tornar. Però a la Roca no l’hem vista mai més. Ens explicava política. I ens va ensenyar a llegir molts llibres. Era molt literata. De fet, però, no vam aprendre gaire. I a mesura que avançava la guerra, tot empitjorava, tot es va anar degradant. (...). La guerra ho desfà tot.

I sobretot, és clar, les penúries i la fam:

La gana ens matava. (...) La meva mare, el dissabte o diumenge, amb una companya, agafava el tren i se n’anava cap a Reus. I segons com anava, portava arròs, oli i avellanes. L’últim any de guerra vam viure sobretot d’avellanes. Ens van aguantar les avellanes. Teníem les barres fetes malbé... I és clar, l’avellana és molt d’aliment. I amb això i el que poguéssim arreplegar aquí, anàvem fent. Si podíem arreplegar un pa, la meva mare de seguida el tallava a trossets, perquè es fes sec, es fes eixut, i no en mengéssim gaire. Amb menys pa passaves, perquè no teníem l’afany de menjar pa que hauríem tingut amb el pa tou... També hi havia farina de blat de moro, i fèiem farinetes. Si hi havia oli fèiem bunyols de blat de moro. En fi... poca cosa tot plegat.

I finalment, el drama:

Llavors, ja cap al final del 38, la meua mare va trobar que tenia un bony al pit, els metges van dir que s'havia d'operar, ens vam quedar el meu germà i jo aquí sols (...). Llavors el meu germà i jo anàvem per les cases dient que teníem la mare malalta i que a veure si ens volien donar alguna cosa de menjar. El que més ens donaven eren bledes, carbassa, moniatos... I llavors nosaltres aquí a casa menjàvem d'això. Jo tenia 12 anys i el meu germà 15. I com que gairebé no hi havia cotxes, sovint anàvem a peu a Barcelona. Jo no seguia, i el meu germà em deia: "Antonyita, va!". Arribàvem allà, i a vegades hi havia bombardejos, ens amagàvem... un desastre.

La mare de l'Antònia va morir a finals de 1940, als 45 anys.

Tres personatges

La història, i les històries, de l'Antonyita, es poden posar al costat de tantes i tantes altres històries d'aquells anys duríssims. En elles, no només es recorden els patiments i alguns esdeveniments més o menys objectius, sinó que hi apareix, també, una cosa que fins ara a Viladecans no s'havia fet: parlar de la guerra deixant veure des de quin món i des de quins posicionaments personals va ser viscuda. L'Antonyita això ho fa. I ara, per completar-ho, afegiré aquí la manera com ella veu i recorda tres dels personatges que van ser claus aquells anys a Viladecans.

El primer és el Jaume Abril. Un personatge venerat per l'Antònia. Havia nascut a Canet de Mar el 1902, i el 1930 es va traslladar a Viladecans amb tota la família. Era un cristià molt convençut, i a més tenia fusta de líder. I va aconseguir una cosa insòlita: que a Viladecans, un poble amb fama de ser profundament descristianitzat, s'arribessin a reunir una vuitantena de joves en la Federació de Joves Cristians. Cal dir, això també, que la Federació, una associació constituïda formalment a Barcelona el març de 1931, era una molt bona eina, perquè oferia no només devoció cristiana, sinó també esport, teatre i coses divertides a fer a una gent jove de poble que pocs entreteniments tenia. I oferia un esperit obert, dintre el que era l'església d'aquell temps. L'Antònia recorda que eren un grup que estava molt al marge de les lluites polítiques: un grup que, a més de tasques religioses, feia tasques culturals i socials, tasques cíviqes, però des de l'àmbit de l'església. Però va venir la guerra, i el daltabaix que va significar la persecució religiosa va portar el Jaume Abril a afiliar-se a la Falange. L'Antònia diu que, segons el seu marit, el van enredar. Però és que l'home devia pensar, com tants altres, que Franco era l'única sortida a aquella tragèdia que estaven vivint. El cas és que el gener de 1938 va ser detingut pel SIM, el servei d'informació del govern espanyol, i a primers d'abril va ser mort en els anomenats "afusellaments del Garraf", un acte de represàlia pel qual el president Companys va protestar davant el primer ministre de la república Juan Negrín.

El segon personatge és el Josep Iturrioz, conegut com el Manquet perquè, treballant d'impressor, una màquina li va tallar els dits d'una mà. Havia nascut també el 1902, a Barcelona, s'havia fet una torre d'estiueig a Viladecans, i finalment s'hi va quedar a viure. Josep Iturrioz va ser Secretari d'Esquerra Republicana durant la república i la guerra, i l'Antònia el resumeix així: "Era un home molt enèrgic, intel·ligent. No era un

qualsevol". De fet, tot sembla indicar que va tenir un gran paper perquè durant la guerra a Viladecans les coses funcionessin amb força ordre malgrat els desgavells de la situació. I va ser qui més va fer per evitar les morts de capellans i gent d'església, com li reconeixia, acabada la guerra, en un document adreçat no sabem a quina autoritat franquista, el campaner i sagristà de la parròquia. Josep Iturrioz va estar empresonat de 1939 a 1945. Després va tornar a Viladecans, i hi va morir l'any 1965. Jo penso que és una llàstima que a hores d'ara Viladecans encara no li hagi dedicat un carrer.

I el tercer personatge és el Llorenç Puig, l'alcalde republicà. És curiós, però de fet l'Antònia en sap moltes menys coses que del Manquet. Té clar que era una bona persona i que no havia nascut a Viladecans, però poca cosa més. I, parlant dels anys de la guerra, diu: "L'alcalde era el Llorenç Puig. I com que ja hi era, va continuar. Malgrat que els que manaven eren els de la FAI, a l'alcalde no el van treure". Llorenç Puig, efectivament, havia nascut a Barcelona, a Sants, el 1873, de família de pagesos. A Sants els van expropiar les terres, i tota la família van venir cap a Viladecans, a fer de pagès. Va ser alcalde durant part dels anys de la república i tota la guerra. Després de la guerra va anar a Barcelona, a casa d'uns parents, i el règim vencedor no el va molestar. I va morir a Barcelona el 1947. De tots tres potser és el personatge més interessant, per la seva cultura autodidacta i pel seu afany de transformar el poble. Però devia viure molt en el seu món d'amics polítics.

Una reflexió per acabar

I ara, permeteu-me una reflexió final, sorgida arran de l'elaboració d'aquest llibre, sobre les dificultats amb què ens trobem tots plegats a l'hora de plantejar una visió global de la guerra. I és que, a part el problema de que els testimonis directes se'ns estan morint, tenim un altre problema més greu que afecta seriosament molts dels esforços de recuperació de la memòria d'aquells anys a casa nostra.

Ja heu vist des de quina banda va viure l'Antònia la guerra. I quan dic banda, aquí, no vull dir "bàndol". L'Antònia, almenys al principi de la guerra, no estava ni amb la república ni amb Franco. Ni ella ni la gent del seu entorn s'havien plantejat semblant dilema. Ells pertanyien a un àmbit que es podria anomenar "el món catòlic", força tancat en si mateix, i que, en trobar-se amb l'incendi físic i moral de les coses que ells estimaven, va anar prenent diferents opcions. A Viladecans aquestes opcions van ser bàsicament dues: uns, com el Jaume Abril, van creure que l'única solució per recuperar tot allò que més estimaven era treballar per la victòria de Franco; altres, en canvi, van optar per allunyar-se del conflicte, en pla resistència passiva. Fora de Viladecans, en canvi, hi va haver encara una tercera postura, la dels que van creure que malgrat tot s'havia de donar suport al govern republicà legítim i ho van fer; però a Viladecans segurament no hi havia prou formació política com perquè ningú prengués una postura així.

Però és que una divisió d'opcions d'un calibre semblant també es donava en el camp que genèricament podríem anomenar republicà. A Viladecans hi eren presents, per una banda, els polítics democràtics, tan ben representats per Llorenç Puig i Josep Iturrioz; hi eren presents també, per una altra banda, els sectors revolucionaris encapçalats per la CNT-FAI de Marià Sanjuán, que són els qui van controlar la situació i van imposar un

model revolucionari no democràtic però sí força sensat; i finalment hi havia els que, a Viladecans i a tot Catalunya, es van apoderar del carrer en els primers dies de la guerra i van provocar tota mena de desastres. Aquests últims eren, certament, grups no promoguts pel govern republicà ni tampoc pels sectors sensats de la CNT-FAI. Però el cert és que es van fer els amos i, als ulls d'una part no menyspreable de la població, van deixar tocada de mort la legitimitat de la república.

I bé, encara hi hauria un altre sector, a més del que hem anomenat “món catòlic” i del que hem anomenat “camp republicà”. Es tracta de la dreta pura i dura, desitjosa des de feia temps d'un cop com el de Franco. Però alerta, perquè si es vol entendre bé el que va passar aquells anys, aquesta dreta pura i dura no s'ha d'identificar sense més ni més amb el món catòlic normal i quotidià. Sí que es pot identificar, en molts aspectes, amb una bona part de la jerarquia catòlica, però no amb cristians i cristianes normals com, per exemple, els de Viladecans.

I aquí és on jo hi veig el problema més greu a l'hora d'oferir una visió global de la guerra. L'Antònia, ja ho he dit, va ser, als anys 70, un dels pilars de la lluita antifranquista a Viladecans i més enllà de Viladecans. Però quan parla de la guerra, la gent que ella estima i valora són la gent del seu món catòlic, i no li sembla gens estrany, sinó que, al contrari, li sembla la cosa més raonable, que, després de la persecució religiosa que es va desencadenar aquells primers dies de la guerra, la gent del seu món catòlic marqués totes les distàncies amb els defensors de la república i alguns fins i tot passessin a col·laborar directament amb els colpistes de Franco.

I el drama és aquest. Que, mentre la dreta reaccionària es dedica a reivindicar els morts a mans dels anomenats “rojos” (i només cal veure en aquest sentit el to que molts dels assistents –no tots– donen a les beatificacions i canonitzacions vaticanes), des dels sectors democràtics i progressistes sembla que faci por incorporar en la nostra memòria aquest fet tràgic: que en nom de valors de progrés, a Catalunya es va matar molta gent sense cap justificació, i que les institucions de la república no van tenir la capacitat de controlar tots aquells desastres.

Incorporar sense por aquest fet, i explicar-lo clarament, i no voler fer-lo passar com un simple “dany col·lateral” obra d'uns quants incontrolats, crec jo que és bàsic per poder dir després amb tota la legitimitat allò que és bàsic de dir: que l'obra i els ideals de la república van ser valuósíssims, i que tots podem estar orgullosos de l'esforç que les institucions republicanes van voler fer per al progrés del país. I fins i tot es podran defensar els bons ideals que hi havia darrere una bona part de les actuacions revolucionàries que, malgrat saltar-se els canals democràtics, van intentar crear una situació de més justícia a favor dels pobres. A més, naturalment, de continuar recordant la immensa barbaritat que va ser la repressió franquista, tant a la guerra, com al final de la guerra, com al llarg de la llarga dictadura.

I bé, deixeu-me acabar dient que aquesta incorporació, si es vol, es pot fer. O sigui que a veure si ho fem.